

A Vertigo O.F.Müller 1774 genus magyarországi fajai
/Mollusca,Gastropoda/
írta: Szigethy Anna

A magyarországi puhatestűek általános rendszertani és fauniszti kai revíziójának keretében a Vertigo /O.F.Müller 1774/ genus fajait vizsgáltam meg. A feldolgozott anyag magába foglalja a Természettudományi Múzeum /Budapest/, a Magyar Állami Földtan i Intézet /Budapest/, a Janus Pannonius Múzeum /Pécs/, a Balatoni Múzeum /Keszthely/ gyűjteményének idevonatkozó tételeit, valamint a nagyobb magángyűjtemények anyagát /Kovács Gyula, Pintér László, Podani János, Richnovszky Andor, Subai Péter, Varga András/. Felhasználtam a Pintér László által már revideált Vésárhelyi-ill. Károlyi-gyűjteményeknek, és Pintér István és Pintér László feldolgozásában a Bakonyi Múzeum /Veszprém/ adatait is. A megvizsgált anyag összesen 9.066 példány.

Itt mondok köszönetet az említett muzeumok gyűjteményvezetőinek és a magángyűjtőknek, akik anyagukat és adataikat rendelkezésemre bocsátották, különösen Pintér Lászlónak a cikk megírásában nyújtott segítségről.

A tanulmány tartalmazza a Magyarországon eddig előkerült fajok rövid jellemzését és ismert lelőhelyeiket. Az egyes fajok elterjedését egy-egy térkép szemlélteti. A határozás megkönnyítésére határozókulcsot és rajzot adok.

Genus: *Vertigo* O.F.Müller

Vertigo O.F.Müller 1774. *Verm.terr.fluv.*, 2:124.

Species typica: *Vertigo pusilla* O.F.Müller 1774.

A *Vertigo* genus a *Vertiginidae* családba /Gastropoda, Euthyneura/ tartozik. A héj mérete 2 mm körül van, ritkábban azonban a 2,5 mm-t is tulhaladhatja. Balra - vagy jobbracsavart. Alakja tojásdadotól a henger alakig változik. Szájadékában a fajokra jellemző fogazata van /l. ábra/. A héj rendszerint szaruba-

na színű, fényes, sima vagy finoman rovátkolt. Köldöke szük, résalaku. Hazánkban két alneme fordul elő: *Vertigo* s.str. és *Vertilla* Moquin-Tandon, 1855, melyeket a fogazat alapján választottak szét. Az anatómiai viszonyok jó leírása megtalálható Steenbergnél/1925/. A magyar faunában hat recens faj található. Az irodalomban szereplő hetedik faj, a *Vertigo /Vertigo/ substriata* /Jeffreys, 1833/, eddig megvizsgált valamennyi példánya fosszilis. A Szijj és Vágvölgyi/1948/ által közölt nagyhiddeghegyi /Börzsöny/ recens előfordulás, bizonyító példány hiányában nem igazolható. Igy ezt a fajt törölni kell a magyar faunalistáról.

Hatórozókulcs:

1 /4/ háza balra csavarodott	
2 /3/ az oszlopon egy lemez van	: <i>V. angustior</i>
3 /2/ az oszlopon két redő van	: <i>V. pusilla</i>
4 /1/ a ház jobbra csavarodott	
5 /6/ két vagy több homlokfoga van	: <i>V. antivertigo</i>
6 /5/ egy homlokfoga van	
7 /8/ tarkóduzzanata nincs	: <i>V. alpestris</i>
8 /7/ mérete 2,5 mm körüli, a héj
nagyon hasas	: <i>V. moullinsiana</i>
9 /8/ a héj magassága 2 mm körüli	: <i>V. pygmaea</i>

Vertigo /Vertilla/ angustior Jeffreys

Vertigo angustior Jeffreys, 1830. Trans. Linn. Soc., 16:361-62.
A ház balracsavarodott, tojásdad, az embrionális héj kivételevel finoman rovátkolt. Mérete átlagosan: 1,7-1,8:0,8-0,9 mm. Az utolsó kanyarulata elkeskenyedik. Szájadéka oldalt benyomott, szivalaku /2. ábra/.

Fogazata: Ang., Par., Col., Pal. inf., és hosszu erős Pal. sup. Ennek megfelelően a ház külső falán mély csatorna látszik./Jeffreys eredeti leírásában két oszlopfogról ír./

Változékonysság: egy populación belül is a kifejlett példányok mérete erősen eltér, 1,5-2,1 mm.

A hazánkban élő másik balracsavarodott fajtól /*V. pusilla*/

fogazata alapján könnyű elválasztani. Ezenkívül a V.angustior utolsó kanyarulata hátul lapított, mig a V.pusillaé domboru.

Elterjedés: Európa középzónájában, Portugáliától a Transkaukázusig. Nem találták meg északon 60° fölött, a Pireneusi fél-sziget és Olaszország déli részén, valamint magasabb hegyekben.

Hazánkban a legtöbb adat a Középhegységből, főleg annak a-lacsonyabb területeiről ill. a hegyvidék és a síkság találkozási zónáiból származik. Az Alföldbelsei jében még nem gyűjtötték, csupán a pereméről ismerünk néhány lelőhelyet. Feltűnő, hogy a Dunántul DK-i részéről nincs példány /8.ábra/.

A Gebhardt /1958:111, 1960:76/ által gyűjtött mecseki V. angustior péld ok hiányoznak a Janus Pannonius muzeumból, így azok nem szerepelnek az összeállításban.

Lelőhelyek/a lelőhely utáni szám az onnan gyűjtött héjak példányszámát jelenti/: Alsógöd /3/; Arló /1/; Badacsony /4/; Balatonederics /47/; Balatonrendes /4/; Bátorliget /1/; Budapest: Békásmegyer /7/; Római-fürdő/76/; Császártöltés /22/; Csór:Nándor-csatorna /9/; Csurgó /59/; Dinnyés /1/; Esztergom: Bubánat-völgy /230/, Diós-völgy /1/, Sziget /1/, Zamárhely /1/; Felsőgöd /1/; Garadna-völgy/Bük hsg.88/; Héviz /132/; Homokkomárom /1/; Kelebia /5/; Keszthely /2/; Kilimán /3/; Korparvár /22/; Kovácsi-hegy /1/; Lasztanya /3/; Nagyberek /6/; Nagykanizsa /180/; Noszlop /4/; Nyárád: Bittva-rétek/lo3/; Ócsa /lo/; Pápakovácsi:Páskom /5/; Petneháza /2/; Sárkeszi /lo/; Sárrét /31/; Sormás /48/; Száraz-völgy /Bük hsg.8./; Szeged: Ujszeged /45/; Szigliget /3/; Tata /9/; Tákos:Bockerek /11/; Tiszatelek /7/; Uzsa /1/; Vállus /1/; Veszprém /1/; Vonyarcvashegy:Örzsekut /3/; Zaleszentgrót /9/.

Vertigo /Vertigo/ pusilla O.F.Müller

Vertigo pusilla O.F.Müller, 1774. Verm. terr. fluv., 2:124

Háza balra csavarodott, finoman rovátkolt. Mérete: 1,9-2,1: 1,05-1,2 mm. Utolsó kanyarulata enyhén elkeskenyedik. Szájadékoldala benyomott, szivalaku /3.ábra/.

Fogazata: Ang., Par., Col., Infracol., Pal.sup., Pal.inf., e-setleg egy kis Suprapal., és Bas.

A V. angustiortól a szájadék külső falának simasága és az oszlopon lévő két kis redő alapján elválasztható.

Elterjedés: Európa és Kisázsia, északon csak melegebb helyeken.

Hazánkban: a Középhegység malakologiaiailag ismert területén többé-kevésbé általánosan elterjedt. A sikságon nem került el. A szegedi példány a Tisza hordalékából származik /9.ábra/.

Lelőhelyek:Ablakoskő /Bükk hsg.32/; Alsósebesviz /Bükk hsg. 43/; Badacsony /18/; Bajót:Öregkő /1/; Bakonyánna /1/; Balatonfüred /4/; Balatongyörök /31/; Bisekő /Keszthelyi hsg.3/; Cserszegtomaj /12/; Csévi szirtek:Pilis hsg /1/; Csípkéskuti átjáró /Bükk hsg.2/; Csobánc /6/; Csopak:Péterhegy /3/ Csörög-patak /Mátra hsg. 1/; Esztergom:Diós-völgy /2/; Felsősegítő-patak /Mátra hsg. 1/; Füzér /Zempléni hsg.5/; Gézaháza /Bakony 1/; Gulács /58/; Héviz /3/; Hosszuvölgy /Bükk hsg.2/; Kapolcs: Kecskehegy /1/; Kovácsi-hegy /37/; Kőhát /Keszthelyi hsg.3/; Kőkapu /Zempléni hsg.1/; Lillafüred /Bükk hsg.40/; Garadnávölgy /Bükk hsg.10/; Magyarpolány /1/; Márkó:Malomhegy/4/; Menyeke /1/; Nagybárkány /1/; Ómassa /48/; Örvénykő /Bükk hsg. 12/; Őskü:Sötéthorog-völgy /9/; Padrag/1/; Pilismarót: Malomvölgy /5/; Rezi /45/; Sámsonháza /1/; Savós-völgy /Bükk hsg. 6/; Sümeg /6/; Szalajkai látókő /Bükk hsg.36/; Szalmahid /Pilis hsg. 1/; Szarbalápa /Bükk hsg.116/; Szárazvölgy /Bükk hsg. 71/; Szentbékálla /28/; Szentlélek /19/; Szeged:Ujszeged /1/; Szögliget /2/; Tata /2/; Teknős-völgy /Bükk hsg. 6/; Tiszatelep /19/; Tolcsva-patak /Sátor hsg. 1/; Tóti-hegy /2/; Vadászvölgy /Bükk hsg.11/; Vállus: Vadánylik /25/; Veszprém /48/; Vinyesándormajor /10/; Vöröskő /4/; Zalaszegvár:Marcal-patak /1/; Zirc:Bocskor-hegy /54/; Cuha-hegy /41/.

Vertigo /Vertigo/ antivertigo Draparnaud

Pupa antivertigo Draparnaud,1801.Tabl.Moll.France:57.

A héj tojásdad alaku, majdnem sima, kanyarulatai domboruak. Mérete általában 1,9-2,2:1,2-1,3 mm. Az utolsó kanyarulata kissé elkeskenyedik. Szája szivalaku. Tarkóduzzanata erős, mögötte széles, de nem mély barázda található /4.ábra/.

Fogazata: Ang., Par., ritkábban Infrapar., Col., Infracol., Bas. Pal.sup., Pal.inf., Infrapal. és 1-2 Suprapal.

Mérete és fogazata nagymértékben változik. Vannak 1,6 ill. 2,5 mm magas példányok is.

Kettős homlokfoga alapján egyértelmű a meghatározása. A friss példány színe jellegzetes sötét gesztenyebarna.

Elterjedése: Portugáliától Középázsaiig, Nyugatázsától a Sarkkörig egyaránt megtalálható.

Hazánkban az Alföld belső területeit kivéve általánosan elterjedt /lo.ábra/.

Lelőhelyek: Abaliget /5/; Bakonykút: Barok-völgy /1/; Bakonybél /2/; Balatonederics /155/; Balatonfenyves /19/; Balatonhidvég /1/; Balatonmagyaród /2/; Balatonmária /3/; Békéscsaba /1/; Bubánat-völgy /Pilis hsg. 219/; Budapest: Békásmegyer /lo/; Hárshely /3/; Hüvös-völgy /5/; Római-fürdő /171/; Csór /16/; Csurgó /6/; Dinnyés /1/; Dombóvár /1/; Emőd /8/; Esztergom: Diós-völgy /3/; Halas-völgy /1/; Sziget /2/; Zamárhely /3/; Fenékpuszta /Kisbalaton 2/; Fonyód /12/; Földes /3/; Garadna-völgy /Bükk hsg. 19/; Hejő-patak /Bükk hsg. 3/; Hejőcsaba /4/; Hévíz /1503/; Karancslapujtő /3/; Kardosfa: Ropolyerdő /1/; Kelebia /3/; Keszthelyi berek /7/; Kilimán /27/; Korpevár /16/; Macskahegy /Cserhát 2/; Nagyárpád /1/; Nagybárkány /5/; Nagyberek /116/; Nagykanizsa /27/; Nyárád: Bittvárétek /2/; Ócsa /5/; Órtilos /16/; Pásztó /1/; Petneháza /6/; Pilisvörösvár /1/; Sámsonháza /12/; Sárkeszi /9/; Sárrét /40/; Sumony /2/; Sümege /2/; Szarvaskő /1/; Szár: Fénien-völgy /1/; Szeged: Ujszeged /7/; Szőce /4/; Tar: Kis-Zagyva hordalék /20/; Tata: Fényes-források /15/; Tekendő-völgy /Bükk hsg. 9/; Tiszatelek /6/; Tornanádaska /6/; Uzsa /2/; Vonyarcvashegy: Örzsekut /4/; Vörs: Marót-völgyi-csatorna /3/; Zalaszegvár: Marcal-

patak /1/; Zselickisfalud /4/; Zsunypuszta /1/.

Vertigo /Vertigo/ mouliniana Dupuy

Pupa *Mouliniana Dupuy*, 1849. Catal. extramar. Galliae test.: 284

Háza erősen hasas, tojásdad alaku, az utolsó kanyarulata nem keskenyedik el. Erős tarkóduzzanata van. Mérete: 2,3-2,5: 1,4-1,5 mm. Szájas szivalaku, oldalt erősen benyomott /5. ábra/.

Fogazata: Par., Col., Pal.inf., Pal.sup.

Mérete és fogazata alapján könnyű meghatározni /ld. még Waldén, 1966: 55-56/.

Változékonyság: a Par. fog mellett ritkán kis mellékfog is van.

Elterjedés: jégkorszaki reliktum faj, nincs összefüggő elterjedési területe. Az északi és magashegyi területeket kivéve Európa csaknem valamennyi országában megtalálható. Legkeletibb előfordulása a Kaukázus alacsonyabb részei.

Hazánkban sikságon és völgyekben, nedves biotópon /mocsaras, lápos területek/ él. Ritka faj /11. ábra/.

Lelőhelyek: Bátorliget /1/; Budapest /8/; Római-part /25/; Bubánat-völgy /Pilis hsg. 25/; Császártöltés /2/; Esztergom: Diós-völgy /1/; Kenyérmező /1/; Hévíz /14/; Kelebia /2/; Lásztónya /2/; Nagyberek /1/; Nagykanizsa /1/; Ócsa /1/; Petneháza /3/; Sopron /2/; Sormás /1/; Tákos-Bockerek /1/; Veresegyháza /1/.

Vertigo /Vertigo/ pygmaea Draparnaud

Pupa *pygmaea Draparnaud*, 1801. Tabl. Moll. France: 57.

A héj tojásdad-alakutól a hengeralakuig változik, finoman rovátkolt. Méretei: 1,7-2,1: 1,1-1,2 mm. Utolsó kanyarulata elkeskenyedik. Varratai sekélyek. Tarkóduzzanata erős, sárgás színű. A szájadék oldala kissé benyomott /6. ábra/.

Fogazata: Par., Col., a Pal.sup., Pal.inf. és a Bas. egy erős garatduzzanaton ülnek, és esetleg egy kis Suprapal. is.

Mérete és alakja erősen variál. Erős tarkó- és garatduzzanata biztosítja a meghatározását. Elterjedése holarktikus.

Hazánkban hegyekben, völgyekben, sík területeken egyaránt előfordul. Gebhardt /1961:12/ által publikált nagyárpádi és sumonyi V.pygmaea a revízió során V.antivertigonak bizonyult /12.ébra/.

Lelőhelyek: Abaliget /111/; Bajót: Öregkő /1/; Balatonederics /26/; Balatonmária /15/; Balatonrendes /6/; Békéscsaba /1/; Bubánat-völgy /Pilis hsg. 29/; Budapest: Háros-sziget /1/, Hüvösvölgy /2/, Római-fürdő /170/; Császártöltés /29/; Csókakő /1/; Csór: Nándor-csatorna /2/; Csurgó /1/; Dinnyés /11/; Esztergom: Diós-völgy /8/; Duna-hordalék /35/, Halastó /5/, Sziget /lol/, Táti ut /2/, Visegrádi ut /9/, Zamárhely /8/; Felsőgöd /1/; Fenépuszta /Kisbalaton, 1/; Földes /20/; Garadna-völgy /Bükk hsg. 18/; Gulács /9/; Gyenesdiás: Szt.János forrás /2/; Gyöngyössolymos /1/; Gyula /1/; Hanság: Szőke-tó /1/; Harmos /Mátra, 1/; Hejőcsaba /12/; Hejő-patak /5/; Hernád-hordalék /11/; Héviz /469/; Jászfelsőszentgyörgy /1/; Jósvafő: Vörös-tó /52/; Karancslapujtő /3/; Kelebia /3/; Keszthely /1/; Kiliimán /89/; Királyszállás: Barok-völgy /2/; Kisréti: Hor-völgy /6/; Korpavár /84/; Kövicses-patak /Mátra 1/; Kustány /1/; Macska-hegy /Cserhát 1115/; Mátraszőllős /1/; Muraszemenye /3/; Nagybárkány /18/; Nagyberek /6/; Nagykanizsa /38/; Nagytálya /1/; Nagyrét /1/; Noszlop /1/; Nyárád /299/; Nyíresszűllős /1/; Ócsa /13/; Órtilos /22/; Palkonya /1/; Pákozd /2/; Pápakovácsi Páskomp /4/; Pellérd /1/; Pilismarót: Bitóci-völgy /6/; Malom-völgy /16/; Pilisszentlélek: Hoffmann-kút /25/; Pinnye /8/; Rezi Puposhegy /1/; Réti-puszta /1/; Sajó-hordalék /5/; Sámsonháza /94/; Sárkeszi /1/; Sárrét /84/; Sopron /1/; Sümeg /1/; Szalmahid /Pilis hsg. 3/; Szarvaskő /Bükk hsg. 5/; Szár: Fánien-völgy /2/; Száraz-völgy /Bükkhsg. 2/; Szeged: Ujszeged /82/; Szentgyörgy-hegy /2/; Szentkut /1/; Szentmiklósi-forrás /Keszthelyi hsg. 1/; Szigliget /1/; Takargó /1/; Tar: Cservice-patak /2/; Kis-Zagyva-hordalék /32/; Kőszirt /1/; Tata: Fényes-források /47/; Tákos: Bockerek /5/; Tekenős-völgy /Bükk hsg. 1/; Tiszatarján /1/; Tiszatelek /375/; Túrje /8/; Ujkenéz /8/; Uzsa /6/; Vállus /3/

Várpalota:Barok-völgy /2/; Veszprém /21/; Vonyarcvashegy:Örzsekut /5/; Zagyva-hordalék /2/; Zalaszentgrót /4/; Zirc:Cuhahégy /46/; Zsunypuszta /lo/.

Vertigo /Vertigo/ alpestris Alder

Vertigo alpestris Alder,1830. Trans.nat.hist.Soc.Northumberland,II:340.

Háza megközelítőleg hengeralaku, finoman rovátkolt.Mérete: 1,8-2,1:1,0-1,1 mm. Az utolsó kanyarulata kissé elkeskenyedik. Tarkóduzzanata legfeljebb csak nyomokban található. A szájadék külső oldala kismértékben benyomott /7.ábra/;

Fogazata: rendszerint négy,gyengén fejlett redője van:Par., Col.,Pal.,Pal.sup.

Változékonyság: alakja kevéssé változékony, az irodalomban jelzett foghiányos formák a vizsgált anyagban nem fordultak elő.

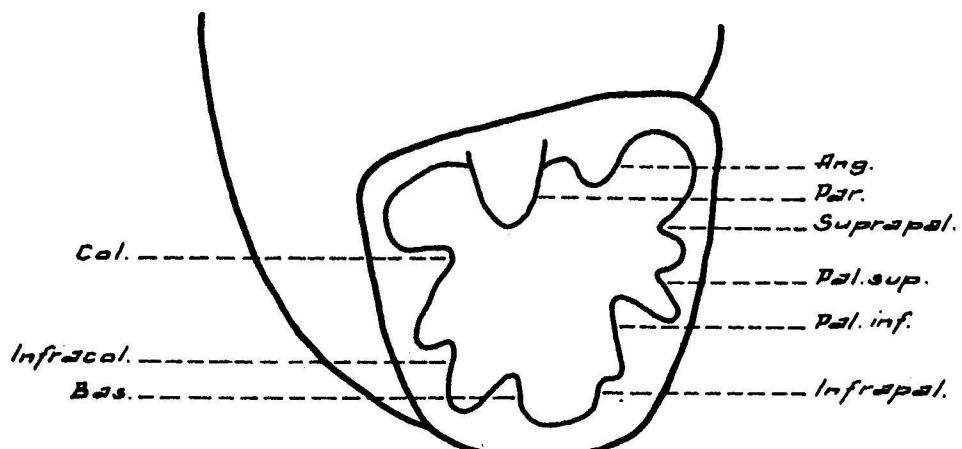
Meghatározását egyértelművé teszi hozzávetőlegesen hengeres alakja,a tarkóduzzanat hiánya és a gyengébb fogazat.

Elterjedés: boreoalpin jellegű,északi területeken általános, délen csak magasabb helyeken.

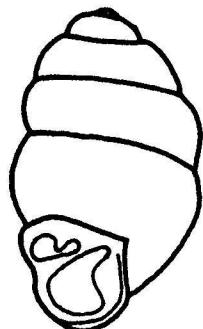
Hazánkban csak a Középhegység néhány pontján került elő /Pintér 1968./.Valószínű jégkori maradvány,erre utal a szakadozott elterjedési terület /13.ábra/.

Lelőhelyek:Bükk-hegységen:Ablakoskő /4/, Alsósebesviz/7/, Garádna-völgy /2/,Lusta-völgy /1/,Örvénykő /6/,Szalajkai Látókő /93/,Szarbalápa /8/Száraz-völgy /4/,Vadász-völgy /1/; Esztergom:Sziget /1/; Héviz /1/; Kovácsi-hegy /12/;Öskü:Sötéthorrogvölgy /6/; Pilis hegy K.-i oldal /1/; Rezi /4/; Szentlélek /3/; Veszprém /1/.

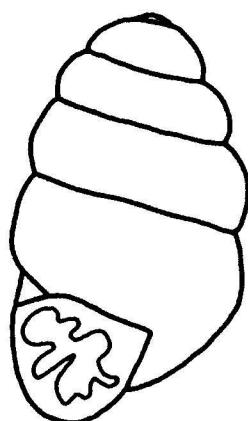
Zusammenfassung: Die Verfasserin gibt einen Überblick über die in Ungarn lebenden Arten der Gattung *Vertigo* O.F.Müller, aufgrund der Revision und Bearbeitung des Materials aus ungarischen Museen und Privatsammlungen /insgesamt 9066 Expl./. Sie stellt fest,dass auf dem untersuchte Gebiet 6 rezente Arten vorkommen. *Vertigo substriata* Jeffr., die in der Literatur

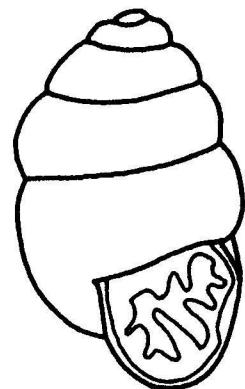
1. ábra

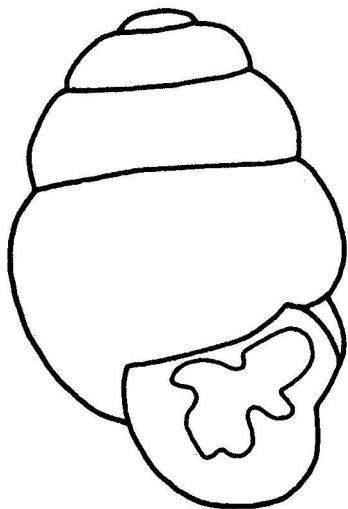
2. ábra

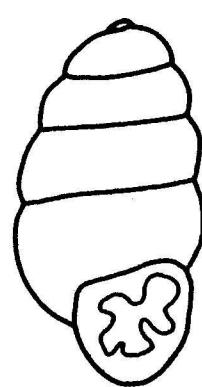
3. ábra

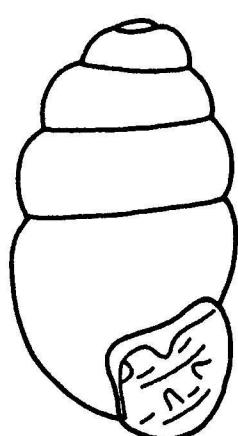
4. ábra

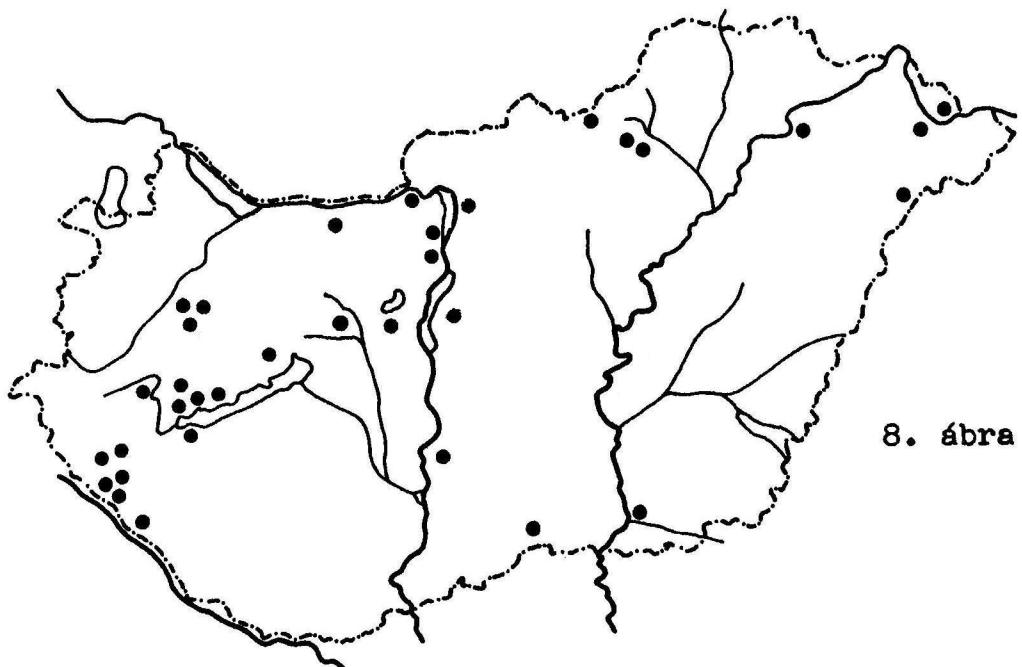
5. ábra

6. ábra

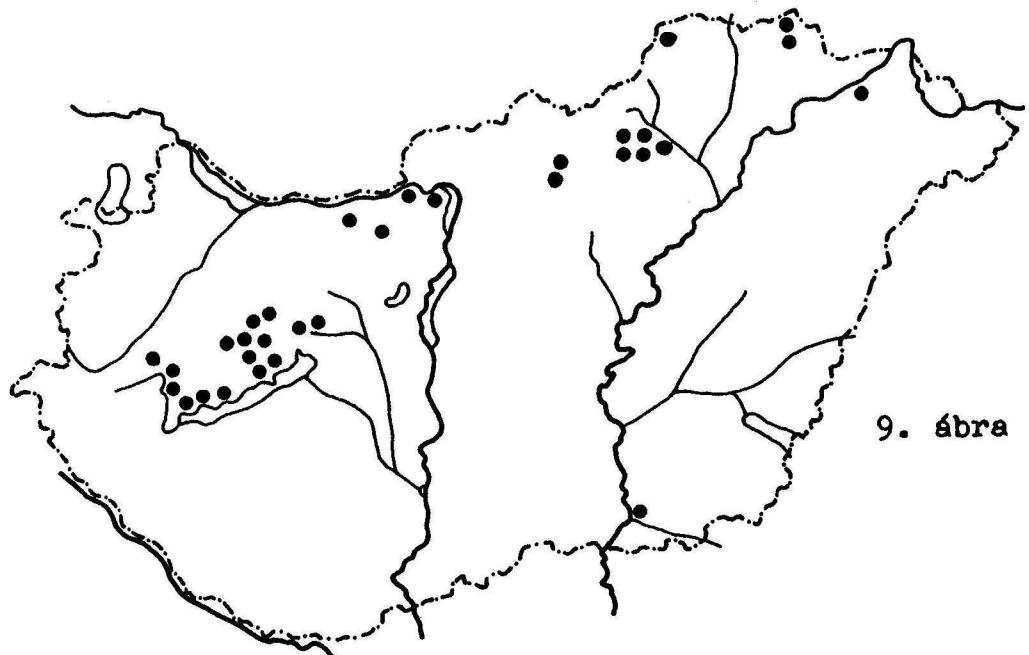

7. ábra

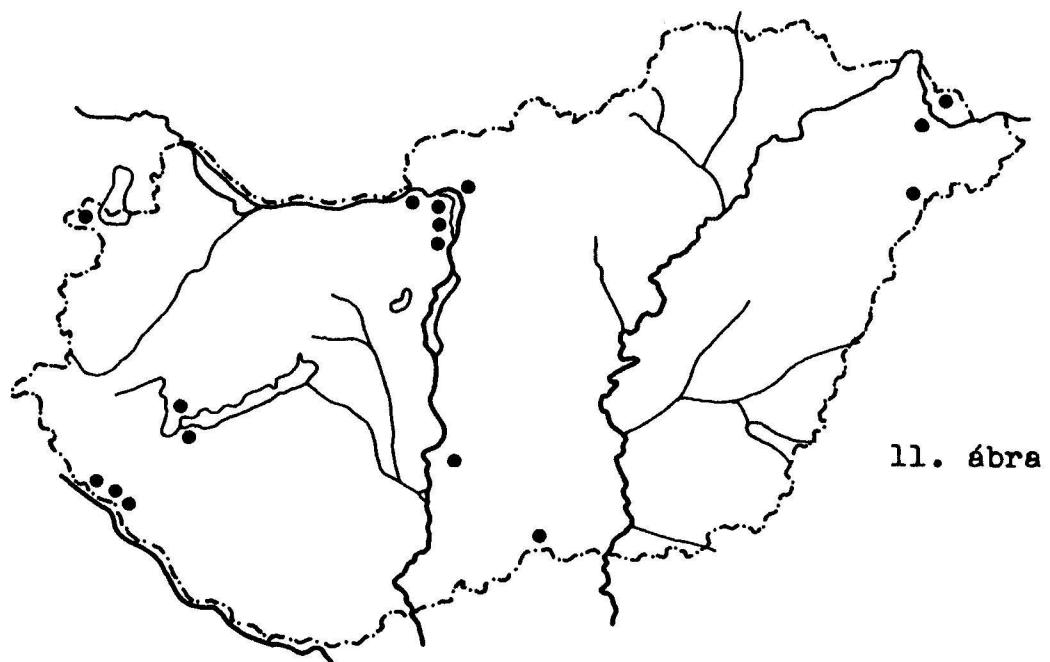
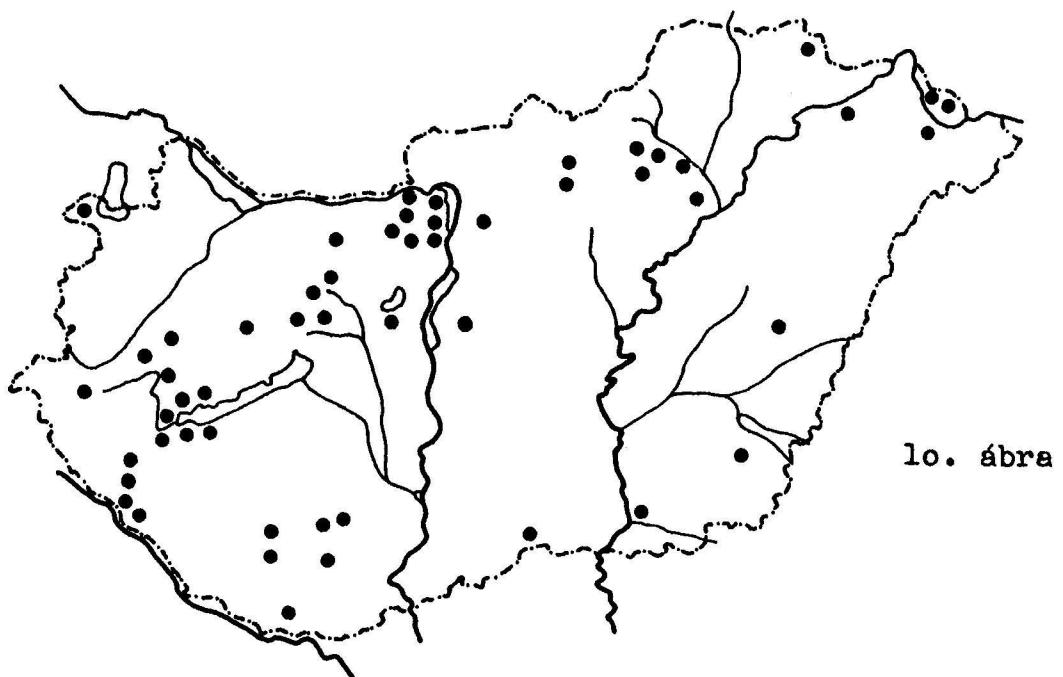
8. ábra

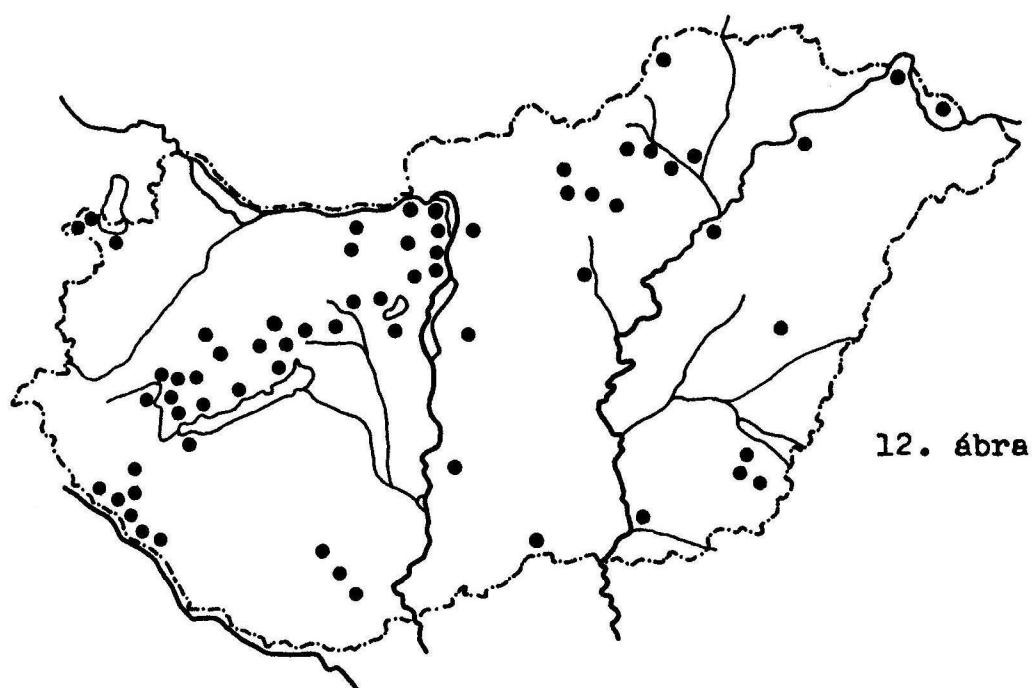
mehrmals angegeben wird, ist nur im fossilen Zustand gesammelt worden, so ist sie aus der ungarischen Fauna zu streichen. Die Arbeit enthält eine ausführliche Beschreibung des

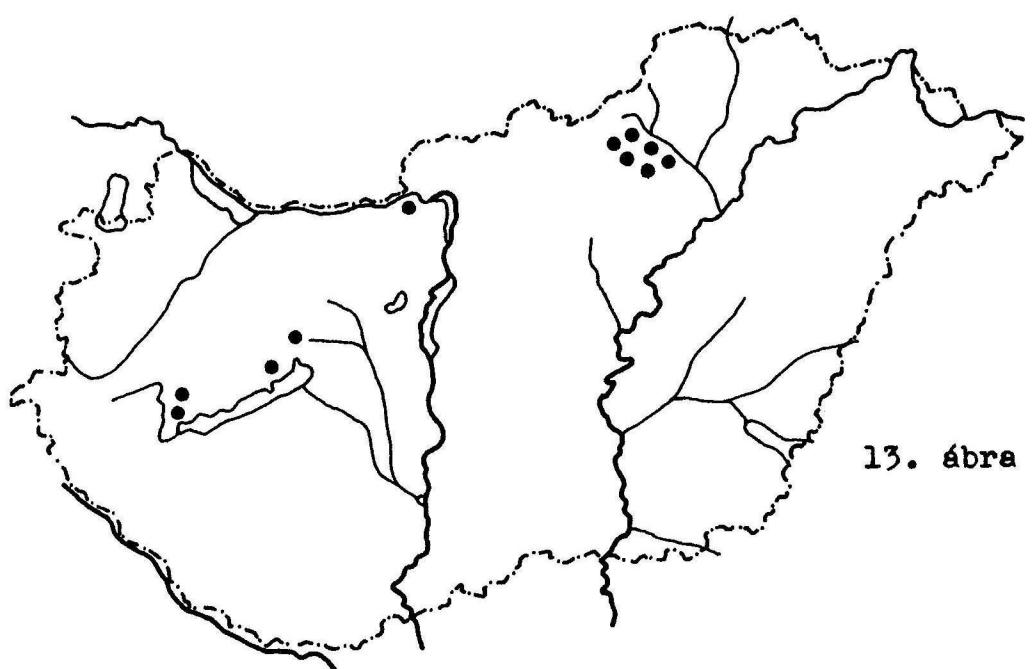
9. ábra

Gehäuses, nebst Angaben über die Verbreitung der einzelnen Arten.

12. ábra

13. ábra